

Dramatist A. Tazhibayev's Search In Describing Of The Life Драматург Ә. Тәжібаевтың Өмір Шындығын Суреттеудегі Ізденістері

Zhanagul Serdalievna SULTANOVA

Kazakh National Choreography Academy, Master of Art Studies, Kazakhstan

Shorabek Adilkhan DYUSENBEKOVICH

Kazakh National Choreography Academy, Master of Art Studies, Kazakhstan

Asem Chapayevna NAMAZBEKOVA

Kazakh National Choreography Academy, Master of Art Studies, Kazakhstan

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақалада Әбділда Тәжібаевтың өмірі мен шығармашылығының жан-жақты талдауы ұсынылған. Ақынның өмір жолы сипаттала келе, шығармашылық жолында етек алған оқиғалардың шығармаларында тапқан орны қарастырылған. Мақалада Ә.Тәжібаевты ақын, жазушы ғана емес, қазақ театрының дамуына сіңірген еңбегі зор драматург, қоғам қайраткері ретінде танысытыру көзделген.

Кілт Сөздер: Ә.Тәжібаев, қазақ театры, драматургия, поэма, пьеса, драматург.

ABSTRACT

This article provides versatile analysis on Abdilda Tazhibayev's life and his works. Having described the poet's way of life, authors show, that things happened in his life are reflected in his works. This paper aims to present A. Tazhibayev not only as a poet and writer, but also dramaturgism, who made a great contribution to the development of Kazakh theatre, and a significant social figure.

Key words: A. Tazhibayev, Kazakh theatre, dramaturgy, poem, play, dramaturgist, playwright.

«Кешегінің жасы едім, қазіргілердің кәрісімін. Ал кеше мен қазірдің арасы отыз-ақ жыл. Адам үшін бұл көп уақыт екен», – деп жазады қазақ әдебиеті классиктерінің бірі Әбділда Тәжібаев өзінің «Өмір және поэзия» деп аталатын монографиясында [1, 9].

Қайраткер қаламгер бұдан әрі былай деп толғайды: «– Бізге бәрін істеу керек, – дейтін Сәкен. Бұған Бейімбет, Сәбит, Ілиястар жақсы түсінетін. Олар да бәрін істейтін. Қазақстанға театр керек. Пьеса қайда? Жазушыда Сәкен мен Бейімбет отыра қалып, өлеңнен драмаға ауысады. Өйткені, пьесасыз театр жоқ. Ілияс үлкен ақын, жақсы фелъетоншы, өзіне салса, өлеңді ғана қуар еді. Бірақ амал жоқ, журналист Ілиясқа жұрттың басқа қажетін де өтемеске мүмкін емес. Жаңа заман, жаңа дүниеге жарамсыздарды бүгін әшкерелеу керек; әйтпесе кешігесің». «Бақытсыз ғашықтар туралы тамаша поэма жазып, атын «Сұлушаш» қойған Сәбит екінші поэмаға ауысуға әзір. Бірақ оған мұрша жоқ». [1, 2]. Дәл осы жолдарды жазып отырған 60-шы жылдары жасы елуден жаңа асқан жазушы 1998 жылы жасы 90-ға қараған шағында дүниеден озды. Бірақ ұлы Абайдың қанатты қағидадай етіп: «Өлді деуге сыя ма, ойлаңдаршы, Өлмейтұғын артында сөз қалдырған» жазып кеткеніндей, соңында халқы ұдайы рухани нәр алып жүретіндей есепсіз мол мұра қалдырды. Жоғарыдағы қаламдас ағаларының біріне-бірі міндет түрінде айтып өткен жоспар-жобаларын кейін өзіне аманат секілді қабылдаған ол қазақ әдебиеті мен өнерінің дамуына өлшеусіз үлес қоса білді. Сондықтан да ол осы жолда тынымсыз еңбек етіп, қолынан келгенінің бәрін жасады, оябына келетін істің бәріне аянбай атсалысты және бәріне де үлгеріп жатты.

Осының нәтижесінде туған халқы Әбділда Тәжібаевты тек жырмен жауһар кестелеп, сұлу сөздің мәйегін тамызатын керемет лирик әрі эпик ақын деп қана білмейді, сонымен қатар, оны дарынды драматург және сарабал әдебиет зерттеуші ғалым ретінде де таниды. Ол – филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстанның халық жазушысы, Қазақстан мемлекеттік сыйлығының лауреаты. Оның қаламынан туған 30-дан астам поэма мен өте көп мөлшердегі өлеңдері қазақ әдебиетінің қыруар қазынасына қымбат дүниелердің бірі болып қосылды. Соның ішінде «Күй атасы», «Ақын», «Абыл», «Портреттер», «Оркестр», «Толағай», «Мархума» деп аталатын дастандарын ерекше атап өтпеске болмайды. Бұлардың бәрі, ақынның көптеген сыршыл өлеңдері сияқты, әдебиетіміздегі лирикалық поэмалардың озық үлгілері болып табылады. Қалың оқырман қауым бұл шығармалардың денін кезінде «Жаңа ырғақ», «Аралдар», «Кешеден бүгінге», «Жартас», «Жаңа өрімдер», «Құрдастар», «Толағай» тәрізді жыр кітаптары, бес томдық шығармалар жинағы арқылы оқып тұрды. Бұлардан бөлек, ақын-драматургтің «Жомарттың кілемі», «Гүлден, дала!», «Дубай Шубаевич», «Майра», «Жалғыз ағаш орман емес», «Той боларда», «Көңілдерестер», «Халқым туралы аңыз», «Жартас», «Қыз бен солдат», «Монологтар» секілді пьесалары әр жылдары, кейде тіпті әртүрлі варианттармен М.Әуезов атындағы Қазақ мемлекеттік академиялық драма театры мен Ғ.Мүсірепов атындағы қазақ академиялық жастар мен балалар театрының сахналарында бірнеше дүркін қойылды. Мұның арғы жағында ол ғалым ретінде дүниеге «Өмір және поэзия», «Қазақ драматургиясының дамуы мен қалыптасуы», «Жылдар, ойлар» деген секілді бірқатар байыпты да салиқалы талдау еңбектерін әкелді. Аталған жұмыстардың туған әдебиетіміз бен оның сын жанрын, драматургия мен театрды дамытуға қосқан үлестері ұшан-теңіз болды. Бұдан әрі зерттеуші Абай мұраларының ерекшеліктері мен құндылықтарын халыққа кеңінен жеткізу мақсатында айтарлықтай өнікті жұмыс жасады. Атап айтқанда, «Абай және қазақ әдебиеті» («Социалистік Қазақстан», 1945 жыл, 19 тамыз), «Абай және қазақ совет поэзиясы» («Екпінді», 1940 жыл, 17 қазан) деп аталатын мақалаларында ол қазақтың жазба поэзиясының негізін қалаған ұлы ақын өлеңдерінің көркемдік сипаттары мен шеберлігі өлшемдерін кеңінен сөз етті. Ақын-ғалым мұнымен шектеліп қалған жоқ, ол бұдан әрі күнделікті баспасөз беттерінде жарияланып тұрған мақалаларында Абай мұрасын ұдайы жинастырып, оны дұрыс талдай білуді, оқырман қауымға соның тиімді жақтарын үзбей жеткізіп тұруды мәселе етіп көтеріп отырды. Бұл үшін алдымен Абай мұрасын жүйелі зерттеумен шұғылданатын арнайы ғылыми мекеме болуы керек. Қазіргі жағдайда ондай орталықтың қызметін ақын музейі атқара алады. Қоғам алдына осындай міндет жүктей білген зерттеуші ғалым хакім Абай жырларын зерттеп, талдаушылардың алдыңғы қатарынан табылды. Осының негізінде кейін «Өмір және поэзия» деген атпен қайта басылып шығатын «Қазақ лирикасы тарихынан» деген монографиялық еңбек пайда болды. Аталмыш кітаптың екінші тарауы түгелдей дерлік Абайдың әсем сазды лирикасын талдауға арналды.

Ақын-ғалым Әбділда Тәжібаевтың бүкіл ғұмыры бойына жазған барша елеулі еңбектері арасында оның 1971 жылы баспадан шыққан «Қазақ драматургиясының дамуы мен қалыптасуы» атты монографиясының алатын орны зор. Ол қазақ тілінде бұл саладағы ең алғаш шыққан толымды зерттеу еңбектерінің бірі болды. Қаламгер докторлық диссертациясының негізінде жазылған бұл зерттеуінде көне грек дәуіріндегі мәдениет ошағының қалай бұрқ етіп жанғанынан тартып, өткен ғасырдың екінші он жылдығы шамасында қазақ жерінде де бүршік ата бастаған театр мен драматургияның тарихын тереңінен қаузады. Өзінің бастауын халықтық салтанатты салт-ғұрып ойындарынан алатын, негізін көп адамның қосылуымен шырқалатын хор құрайтын грек драмасына ұқсастықтарды қазақ сахна өнерінен табылып қалатынын барынша ыждағатты тілмен баяндап береді. Жазушы-ғалымның кейін, 1981 жылы шыққан бес томдық шығармалар жинағының 4-томына «Өмір және драматургия» атпен енгізілген бұл еңбекте әдебиет зерттеушісі ежелгі Эллада жеріндегі «акрополь биігіндегі Афина храмы, Парфенон уақыт салмағынан, дәуірлер құбылыстарынан қанша тозса да, бүгінге еңсесін көтерген күйінде» [2, 5] жеткен мәдениет тарихынан бастау алатын драма жанрының

қазақ топырағына да сіңісті болып кеткенін кеңінен талдап, байыбымен баяндайды. Ал 1960 жылы баспа жүзін көрген «Өмір және поэзия» атты монографиясы қазақ лирикасының шығу тегі, тақырыбы мен көтеретін мәселесінен бастап, оның даму кезеңдеріне терең шолу жасап өткен нағыз кесекті дүние есебінде есте қалды. Бұл кітаптың тағы бір құнды жағы, ол орыстың ұлы сыншысы Виссарион Белинскийдің лирика туралы аса бағалы тұжырымдары мен толғаныстарын қазақ тілінде сөйлеткен бірінші еңбек болды. Осының бәрі біз сөз етіп отырған ақын, драматург, ғалым және өнер зерттеушісінің толымды тұлғасын одан бетер асқақтата түседі.

Сонау өткен ғасырдың 20-шы жылдарының ортасына қарай қалың жұртшылыққа енді таныла бастаған Әбділда Тәжібаев әдебиетке өзіндік үнімен, өзіндік жырымен келді.

Сондықтан да оның:

Білем сені, сүйем сені,
Сырдың суы – қарт анам,
Сенсің мені әлдилеген,
Туған сенен мен балаң.

Сүйсе Гейне, анам десе,
Сүйген суы Рейнесін,
Сырдың суы туған ол да
Өз ақынын – Гейнесін.

Жазса Тарас Днепрді,
Жазса Пушкин Еділді,
Неге маған жырламасқа,
Сырда туған елімді, –
деп айтуға толық хақы бар-тын.

Әбділда Тәжібаев 30-шы жылдардың басынан бастап әдебиетпен кәсіби деңгейде дендеп айналыса бастайды. Жезқазған жерінде 3-4 жыл еңбек еткен ол 1933 жылы Алматыға оралады. Алғаш діттеп келген жері «Лениншіл жас» газеті болыпты. Мұнда ол редактордың орынбасары болып бір жылдан аса уақыт қызмет істейді де, 1934 жылы 25 жасында Қазақстан Жазушылар одағының хатшысы, ал 1939 жылы төрағасы болып сайланады. Алайда, сол тұста басталған ел мен әдебиет төңірегіндегі зобалаңдар мен дүрлігістер Әбекеңді де айналып өте алмады. Ол көп жағдайда соның бел ортасында жүрді. Арасында қателескен кездері де болды, қатарластарына қолдау көрсеткен кездері де болды. Өйткені, белсенді өмір сүрген Әбділда ақын өзін қоршаған қоғамның әрбір үні мен ызыңына құлақ түруге мәжбүр еді, сондықтан сол қоғамға қызмет ете жүріп адасты, алданды, адымын талай шалыс басты, соның әсерінен сүрінді, құлады, сосын қайта тұрды. Дегенмен, биік адамдық қалпынан айныған жоқ, өзіндік парасатын жоғалта қойған жоқ. Бұл бір нағыз ердің еріне сын болған сұмпайы кезең еді. Белгілі сыншы, әдебиет зерттеушісі Құлбек Ергөбек атап көрсеткендей, ол «XX ғасырдағы орысқа бодан қазақ қоғамының қатайған тұсында өмір аренасына шығып ақын болып сайраған, қайраткер болып қаламын қайраған, ұранды өлендер, ұрма мақалалар жазған, алдындағы ағалары, қадірмен замандастары көңіліне тиген, қоғамның жылымық күнге жетіп

босаңсыған сәттерінде өз ісіне өзі өкінген, өкінген де сыршыл ақын болып қайта түлеген, өз күнәсін өзгелердің күнәсін қоса жуғысы келіп азаматтық өреде сөйлеген, сөйлей алған, ғасыр трагедиясын айтқан, айтқаны үшін тағы да жазықты болып жапа шеккен ұлы ақынымыз... еді» [3].

Осылайша «Тасты басып кетілген, сазды басып жетілген арғымақ ақынымыз» Әбділда Тәжібаев заманның біраз шырғалаңынан өтіп келіп, 40-шы жылдардың басына да тұяқ іліктіреді. Осы тұстан бастап ұстазы Мұхтар Әуезовтің жебеуімен әдебиеттің поэзия, проза, драматургия, әдебиет сыны жанрларында қатар еңбек ете бастайды. Ұлы жазушымен мойынқос болып жазған «Ақ қайың» пьесасы республикалық бәйгеде озып шығады. Ол енді өсіп-жетіліп келе жатқан жас дарынға жаңа жанр мүмкіндігін көрсетіп, көзеп жібергендей әсер етеді.

Ұлы Отан соғысы басталып кеткен кез. Қазақстанға Ресей, Украина, Белоруссия, Литва республикаларынан эвакуация жасалған көптеген елдерден айтулы өнерпаздар, қарымды қаламгерлер, оқымысты ғалымдар келеді. Қазақстан Жазушылар одағының басшысы ретінде Әбділда Тәжібаев оларды Мұхтар Әуезов, Сәбит Мұқанов секілді қаламдас ағаларымен бірге күтіп алып, жан-жаққа жайғастыруға кіріседі. Шаруа онымен де бітпейді, енді келген жазушы, өнерпаздарды шығармашылық жұмыспен қамтамасыз етудің машақаты қосылады. Осы тұста М.Әуезов пен С.Мұқанов келген қайраткерлердің туындыларын тәржімалауға отырады, атақты Галина Уланова Абай атындағы опера және балет театрында режиссерлік етеді, Наталия Сац қазақ жастар театрын құруға бет алады. Сол дәуірдегі Ә.Тәжібаевтың өзіне де лайықты жұмыс табыла кетеді. Ол белгілі театр маманы, режиссер Григорий Рошальмен бірлесіп, өзінің «Жомарттың кілемі» деген келесі пьесасын жазады.

Ақынның қаламынан туған «Оркестр» деп аталатын романтикалық поэмасын да осы жылдардың жемісі деуіміз керек. Ал бұған ерекше тоқталып отырған себебіміз, ұлттық мінез бен халықтық рухты көрсеткен бұл дастанның соңын ала өмірге жоғарыда айтылған «Жомарттың кілемімен» бірге, «Көтерілген күмбез», «Біз де қазақпыз» туындылары келеді. Бұл пьесалар үштігінің орны ерекше болатыны олар да халықтың еңсесін көтеруге бағытталды. Бұларда қазақтың бодандыққа бас байлап қалған шағынан шығып, ұлттық рухты сақтап қалудың әртүрлі әдеби тәсілдерін іздеуге талпыныс бар. Соның ішінде айрықша көзге түскені «Біз де қазақпыз» поэтикалық драмасы еді. Өлеңмен жазылған пьесаны бірден Бүкілодақтық репертуарлық алқа қабылдап, одақтас республикалардың барлығының театрларына қоюға рұқсат береді. Міне, көктен түсіп келгендей болған бұл жолдама Әбекеңнің ел ішінде жүрген бірер ағаларының іштеріне пышақ айналдырмай қойса керек. Сол қызғаныштың ақыры жоғарыға дабыл тастатып, оны алдымен республиканың өз ішінде талқылап алу деген желеумен кері қайтартады. Мұның тұжырымы пьесаны құлату болғаны онсыз да түсінікті еді.

Бұл оқиғаны Қ.Ергөбек былай жеткізеді: «Қазақ жұрты ғана емес, Әбділда ақынды Ресей, Украина, Белоруссия, қырғыз, өзбек, татар, башқұрт, бурят та жап-жақсы білді. Өзі айтқандай, өлеңдерінің соңына түсіп, сабылып аудармашы іздеп өзге тілге аударылуын қадағалаған жаннан емес Әбекең. Өлеңдерін И.Сельвинский, Я.Смеяков, М.Луконин, М.Львов орыс тіліне аударды. Үздік дарын А.Межиров алаңсыз кіріспекші еді Әбекең өлеңдерін орыс тіліне аударуға. Сол тұста машинасымен келе жатып Мәскеу көшесінде кісі қағып кетіп, соның зардабынан заң орындарында ұзақ бөгесінге ұшырады. Ақыры Кеңестер Одағынан сырт елге кетіп тынды. Ақын келісімі адыра қалды. «Жомарттың кілемі» Бүкілодақтық репертуарлық қорға қабылданған кезінде. Бүкілодақтық репертуарға қабылданған ақын-драматург пьесасының екіншісі – «Біз де қазақпыз». Бірнеше елдің театрлары сұрап алып, өз республикалары театрларына дайындап жатқан қуанышты сәттерде өзі ағалап құдайдай сеніп жүрген үлкен қазақ қаламгері, өзі ұстаз тұтқан Сәбең – Сәбит Мұқанов жарықтықтың қызғанышынан «Біз де қазақпыз» «құлап» тынды уақытында. Ұлтшыл рухты пьесасы үстінен

Мәскеуге арыз аттанып кетіп, ақыр аяғы әлденеше республика театрларында сахнаға дайындық үстіндегі шығарма сыпырылып алынып қалды» [3].

Аталмыш пьесаның дақырты 1946 жылдың 26 тамызында БКП (б) Орталық комитеті ұйымдастыру бюросының «Драма театрларының репертуары және оны жақсартудың шаралары туралы» деп аталатын әйгілі қаулыны қабылдауына апарып соқтырады. Қаулыда Мәскеу және Ленинград сияқты бірнеше ірі қалалардағы театрлар репертуарында тақырып таңдауда жіберілген бірқатар кемшіліктер жалпылама айтылып келеді де, негізгі соққы одақтас республикалардағы ұлттық театрларға беріледі. «Өнер және драмалық театрлар істері жөніндегі комитетінің қызметіндегі ең ірі кемшілік оның тарихи тақырыптардағы пьесаларды қоюға шамадан тыс беріліп кеткенінде болып отыр, – делінген осы қаулыда. – Қазір театрларда жүріп жатқан ешқандай тарихи және тәрбиелік мәні жоқ бірқатар пьесаларда патшалар, хандар, бектер (Скрибтің «Маргарита Наварсскаяның новеллалары», Хаджи Шукуровтің «Хорезмі», Касымовтың «Ходженттік Тахмосы», Тәжібаевтың «Біз де қазақпызы», Бурунгуловтың «Идукай мен Мудамы») асқақтатылып көрсетіледі» [4]. Партияның қаулысы бұдан әрі «Правда», «Известия», «Комсомольская правда», «Труд», «Советское искусство» және «Литературная газета» секілді орталық басылымдарды аталған пьесаларға қарсы науқанды бастап кетуге тапсырма береді. Мұның қабатында республикалық, өлкелік және облыстық газеттерді осы дүрбелеңге қосылуға міндеттейді. Мұның ақыры неге апарып соқтырғанын, оның бәрі Әбділда Тәжібаев үшін қандай сұрапыл соққы болып тигенін пайымдау қиын емес.

Ал «Біз де қазақпызы» поэтикалық драмасының бұлай құлайтындай себептері де бар еді. Соның біріншісі, әлбетте, аталмыш пьесаның арқасында қатар жүрген қаламгер Әбділда Тәжібаевтың оқтай атылып, бірден алға шыға бастауы, соның арқасында осы кезге дейін басқа ешкімнің қолы жетпеген биіктік – Бүкілодақтық репертуарлық алқада қабылдануы, сол арқылы одақтас республикалар театрларына қойылуға ұсынылуы, екіншісі оның көтеріп отырған тақырыбының өте терең, батыл, айрықша астарлы екендігі болса керек. Оның желісінде тастай қараңғы түнекте тіршілік етіп жатқан бір белгісіздеу тайпаның өмірі көрсетіледі. Тайпа адамдарының бәрі Бура есімді хандарынан өлердей қорқады. Себебі, солай қорқатын етіп қойған. Ханның өзі. Ол бір тажал сияқты. Айналасына ылғи зәрін шашып жүреді. Бұл да ештеңе емес, әлгі Бура қарауындағы қараша халыққа кәдімгі күннің өзінің көзін көрсетпей қояды. Себебі, олар күннің көзін көрсе, өсіп кетулері мүмкін. Сол кезде ханға бағынбай қоюлары ықтимал. Күн көзін көрсе өсіп кетеді, әкім ұлықпанға қолдары жетіп қояды. Олар айналада нендей тіршіліктердің болып жатқанын да білетін болады. Ол кезде ханға оларды бағындырып ұстап тұру қиямет-қайымға айналар еді. Бірақ болатын нәрсе бәрібір болмай қоймайды. Күндердің күнінде тайпаның намысқа жігерлерін суарып алған Балталы секілді марғасқа жігіттері жұртты Бура ханға қарсы бастап көтеріледі. Оның соңы ханды өлтіріп, күннің көзіне шығумен аяқталады. Поэтикалық драманың мазмұны осындай. Түптеп келгенде, бұл сол кездегі кеңестік социалистік қоғамдық жүйені сынға алу еді. Тіпті қазіргі күннің тұрғысынан қарасаң да, мұның қаншалықты батыл сын болғанын пайымдау қиын емес. Сол кездегі ел көсемі Сталинді, тоталитарлық жүйені бұдан артық талқандап сынау болар ма!

Қазір қарап тұрсақ, Әбділда Тәжібаев осындай ауыр соққылардан кейін боркеміктеніп, кері кетпей, қайта өршелене алға ұмтылған сияқты. Ол елуінші жылдардың ортасына қарай шығармашылық жағынан нағыз кемеліне келді. Мұндай кемелдену оның поэзиясынан да, драматургиясынан да көрінді. Ол поэзияда бұл өрлеуді Еуропаны аралап келгеннен кейін қағазға түсірген «Аралдар» деген өлеңінен бастады. Бұл туралы алдымен Сәбит Мұқанов: «Ал 1956 жылғы Европа сахатынан туған «Аралдар» кітабының шоқтығы өзгеше биік. Бұл жинақтағы өлеңдердің көркемдік қуаты айрықша күшті, әсерлі», – деп жазды. «Елуінші жылдардың орта кезінде Әбділда Тәжібаев поэзияда ерлік жасады. Үлкен өлмейтін ерлік жасады. Сол кезде өлеңге келген бізге Қасым шығармаларымен қатар, иықтас тұрған бір ғана кітап бардай көрініп еді. Ол – Әбділда ақынның «Аралдар» атты кітабы еді», – деп осы ойды

жалғады Тұманбай Молдағалиев. Ал Қадыр Мырзалиев: «Мен үшін ақын Әбділда «Аралдардан» басталады», – ағынан ақтарылды. Бұлардың соңын ала Жарасқан Әбдірашев: «Аралдар» атты өлеңнің әлгіндей әрбір шумағынан бойыңа шым-шымдап сіңген азаматтық сезім кем-кемнен өзіңді бүкіл адамзат баласының алдындағы ардақты трибунаға еріксіз сүйреп әкелгенін аңғармай қаласың», – деген ойларын маржандай тізді. Осы елуінші жылдары «Қазақ әдебиеті» газетіне бас редактор қызмет атқарған Әбділда Тәжібаев қарақан басының қамын ғана күйттеп қалған жоқ, үлкен әлеуметтік мәні бар мәселелерге де біртіндеп құлаш ұра бастады.

Осының екпінімен әдебиет газетінің басшысы орыстар мен еврейлер шет елге асып кеткен ақындары Иван Бунинді ақтап алып жатқанда, қазақтың неге Шәкәрімді ақтап ала алмайтынын айғайлап тұрып жеткізді. Бұл үшін ол ақынның баласы Ахаттан әкесінің бір топ өлеңін алдырып, 1954 жылы «Қазақ әдебиетінің» бір бетіне тұтас төгілдіре салды. Әдеби орта гу етті. Дос санатындағылар бұған мәз болып қуанса, таса тұрып тас ататындар өздеріне лайықты тірліктерін істеп жатты. Мұның ақырында Әбділда-редактор Орталық Комитеттің хатшысына шақырылды. Барса, онда мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің бір азаматы бір бума қағазын арқалап келіп отыр екен. Хатшы салған жерден дүрсе қоя берді. «Әбеке, үлкен қателікке ұрындыңыз. Оңбастай қате жасадыңыз. Мұныңыз енді саяси сауатсыздық, саяси қылмыс. Шәкәрім – халық жауы», халық жауы ғана емес, халық жауларының ағасы, жетекшісі... Мұныңыз ақылға сыйымсыз. Міне, мынадай құжат бар ол кісі жөнінде. Тағы мынадай да құжат тұр...». Ол қаптың аузын ашып, жалалы қағаздардың бірінен кейін бірін шығарып жатыр. Ақынға көзге шұқығандай етіп көрсетуде. Бұған өршіл ақын бір кезде шыдамай, көтеріліп кетті. Ол орнынан атып тұрып, қолындағы таяғын үстелге бір қойды. «Қарағым-ау, не сонда сен 1937 жылды қайта шақырғың келіп отыр ма? Атаңның басы шақырасың. Сендер коммунистік партияның беделін төгіп болған...», – деді ол ақырып қалып. Мұны көрген комитетші сасқалақтап қалды. Сол бойда қобыраған қағаздарын қайтадан қабына тыққыштай бастайды. Бас редактор сол сөйлеген қалпы сыртқа шығып кетеді. Мұның соңы оның қызметінен босатылуымен аяқталады. Бірақ осындай ерлікке барған ақын өкінбепті. Өлеңін бұрқыратып жазып, жата беріпті. Сол жылы Әбділда Тәжібаев Мәскеудегі М.Горький атындағы Әдебиет институтына аттанады. Өзінің айтуына қарағанда, ақын бұл жылдары әлем әдебиетінің озық үлгілерімен тереңірек танысып қайтуға мол мүмкіндік алыпты.

Ақынның ортадан дәккі көруі кейінгі жылдары да жалғасып жатты. Осыған орай жазушы Төлепберген Тобағабылов осы кезеңдері «домалақ арыз Әбділданы да домалатып» жатқанын атап өтті. «Сондай доңғалақсыз домалақ арыздардың бірі «Москва. Кремль. КПСС Орталық Комитетіне» деп жол тартар еді, – деп келесі бір оқиғаның арқауын ширатып өтеді ол. – Аты жоқ затсыз қазақтың Әбділдаға орталықтан ор қазбақ болған орысшасын ана тілімізге жолма-жол, сөзбе-сөз аударар болсақ, былай боп шығар еді: «Жамбыл деген дүниеде ақын жоқ. Ол – блеф, оны ойлап шығарып жүрген айлакер Әбділда Тәжібаев. Біз Әбділда Тәжібаевты әшкерелей отырып, оған қатал жаза берілуін сұраймыз».

Арада көп уақыт өтпей Мәскеуге домалап барған домалақ арыз Алматыға домалап кері қайтар еді. «Жамбылды қолдан жасаған» Әбділда өзіміздің Орталық комитет бюросына шақырылар еді.

– Ұлы жырау, ұлы ақын Жамбылдың хат танитын көзіне, жазатын қолына айналғаным рас, – деді Әбділда талқылау соңында. – Бұл тек революциядан кейін ғана қолымыз жеткен табысымыз, сауатсыз кәрі мен сауатты жас буынның жарастығы еді. Мұндай ұрпақтар гармониясы бізде бұрын болған емес. Революция мені оқытып, Жамбылға берді, ал Жамбыл көл-көсір жырын ревоюцияға арнады. Осы да блеф бола ма?.. –деп дауылдата, жауындата сөйлеген Тәжібаев тым ашулы еді, Журин: – Түсінікті. Сабыр етіңіз. Болды. Рахмет, –деп жаймашуақ бола қалды. Бюроға шақырылғандар осылай тарасқан» [5].

Біз мұның бәрін ақын, жазушы, драматург, ғалым, әдебиет зерттеушісі Әбділда Тәжібаевтың өзі жеткен биігіне оңайлықпен келе салмағанын, оның да бұл жолда тартқан қиямет-қайымы аз болмағанын байқату үшін әңгімелеп шықтық. Оның азаматтығын өзінің алдында жүрген, өзімен қатар жүрген аға-замандас қаламдастарын ұдайы ұмытпай, олар туралы жазумен өткендігі, өзінен кейін өсіп келе жатқан жас ұрпаққа көрсетіп өткен қамқорлығы толық дәлелдеп бере алады.

«Сексенінші жылдары Бурятияға барғанда Улан-Удэде Әбекеңнің пьесасы бойынша спектакль қойылғанын көзіммен көрдім, – деп жазады Құлбек Ергөбек. – Қырғызстанға қазақ әдебиеті күндерін өткізуге барғанда ағайын жұрттың алдымыздан Әбекеңнің:

Басыма кидім ақ қалпақ,

Оюлап шетін сырғызған.

Менің де бетім жап-жалпақ,

Айырмам қайсы қырғыздан? –

деп өлеңін әнге айналдырып шырқап қарсы алғаны бар. Қашан қайтар-қайтқанша осы өлең жолдары ауыздан түспей айтылумен болды. Қазақ ақыны Әбділда Тәжібайұлының осы бір өлеңі бізді қырғыз елімен әбден бауырластырып жіберді. Қашан қайтар-қайтқанша әнұранға айналып бізбен бірге жүрді. Біз сапардан өз ақынымызды өзіміз жаңа қырынан ашып, бұрынғыдан да жақсы көріп, бұрынғыдан да сүйіп қайттық» [3].

Тегінде, Әбділда Тәжібаевтың қандай бір шығармашылығы болмасын, біздің әдебиеттану ғылымы үшін оншалықты тың тақырып емес. Оның көркем поэтикалық тілі мен сыршыл лирикалық жырларына кезінде М.Әуезов, С.Мәуленов, С.Ордалиев, Р.Нұрғалиев, Қ.Қуандықов, Қ.Ергөбек, Б.Құндақбайұлы, Ә.Сығай, А.Қадыров сынды белгілі өнертанушылар мен әдебиеттанушылар, театртанушылар мен филологтар өздерінің бағаларын беріп қойған. Бұдан бөлек, оның жекелеген драмалық туындыларын зерттеу еңбектері мен мақалалар да баршылық. Драматург ақынның азаматтық тұлғасына тоқталып, оның сан қырын ашып көрсетуге талпыныс жасаған дүниелер де кездеседі. Алайда, оның әдебиет саласына сіңірген барлық еңбектерін, соның ішінде драматургиялық туындылары – драмалары мен комедияларын тұтастай алып қарастырып, зерттеушілік әлі болған жоқ.

Шын мәнінде де жазушы-ғалымның ХХ ғасырдағы қазақ әдебиетін биік белестерге көтерумен бірге, қазақ театрының дамуына сіңірген еңбегі ұшан-теңіз. Бұған қоса, ақынның өзінен кейін өсіп келе жатқан жас толқынның үздік өкілдеріне көрсеткен қамқорлықтары мен жақсылықтарының өзі бір төбе. Осындай халқының сүйіктісі бола білген арқалы ақынның көптеген шығармалары уақытында бірқатар басқа тілдерге аударылып, Ресей, Украина, Белоруссия, Қырғызстан, Өзбекстан республикалары мен Ресейдің Татарстан, Башқұртстан, Бурятия автономияларына кеңінен тараған. Осының өзі қай тілде жазылғанына қарамастан, жүректен шыққан жырдың жүрекке жететінін білдіреді. Мұнда Ә.Тәжібаевтың дүниетанымдық көзқарасын зерттеп, өлеңдерін орыс тілінде сөйлеткен И.Сельвинский, Я.Смеляков, М.Луконин, М.Львов секілді тәржімашылардың сіңірген еңбектері зор. Сонымен қатар, драматургтің қазақ театрының сахнасына қосқан үлесі мол. Ол драма, комедия жанрлары мен аңыздық-мифтік үлгіде пьесалар да жазды. Осы ретте оның сахнаға поэтикалық туындыларды әкелу арқылы оның сипаты жаңара түсуіне өзіндік үлес қосқанына тағы да айтар едік.

Ә. Тәжібаевтың драматургиялық шығармаларының арасында, әрине, қазақтың әнші қызы Майра Уәлиқызының өмірінен жазылған «Майра» драмасының шоқтығы биік. Сол сияқты жоғарыда айтылған туындыларынан бөлек, «Жалғыз ағаш орман емес», «Көңілдерестер», «Қыз бен солдат», «Монологтар» атты драмалары мен «Той боларда», «Дубай Шубаевич» деген комедиялары әр жылдары қазақ сахнасында табысты қойылды.

Ә.Тәжібаевтың пьесалары аса мықты тартыстан тұрмаса да, қызу шиеленістерге құралған. Оның драмалық шығармалары жайлы белгілі театр сыншысы Б.Құндақбаев: «Ә.Тәжібаевтың драмалық шығармалары оқиғаның қызықтылығымен, көркемдік әсерлілігімен жұртшылықтың жүрегіне жол табады. Ақынның бұл саладағы шығармаларынан поэзия самалы есіп тұрады, ой еркіндігі сезіледі. Сондықтан монолог пен диалогтарда ішкі қуат, екпін күшті. Және соның барлығы жанр табиғатына саяды.» [6] – деп драматург пьесаларының ерекшеліктерін дөп басқан. Енді осы ойды жалғастыра кетсек, Ә.Тәжібаев кейіпкер мінездерін қарама-қарсы қойып, қақтығыс тудыратын оқиға әрекетін шарықтау шегіне дейін бірте-бірте өрбітеді. Оның суреттеуіндегі әрбір бейненің қоғамдағы өзіндік орны, анықталған әлеуметтік сатысы, тұрмыстық жағдайына қарай өзіндік ой-тұжырымы бар.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ә.Тәжібаев. Бес томдық шығармалар жинағы. 4-том, А., «Жазушы», 1981. «Өмір және поэзия», 9-бет.
2. Ә.Тәжібаев. «Қазақ драматургиясының дамуы мен қалыптасуы». А., «Жазушы», 1971, 5-бет.
3. «Сыр бойы» газеті, 2009 жыл, 3 қазан.
4. Постановление Оргбюро ЦК ВКП(б) «О репертуаре драматических театров и мерах по его улучшению», журнал «Большевик», 1946 г., № 16. стр. 593.
5. «Егемен Қазақстан» газеті. 16 қазан, 2009 жыл.
6. «Қазақ әдебиеті», № 17 (1930) 8 ақпан, 1969 жыл.